O carte din biblioteca principelui Barcsai

SPIELMANN - SEBESTYÉN MIHÁLY
Biblioteca Judeţeană Mureş

În fondul Bibliotecii Teleki-Bolyai din Târgu-Mureş, mai precis în colecţia strânsă de contele Samuel Teleki, se află un volum în format 12 (in duodecimo) legat într-un manuscris pergament mai vechi.[1] Deşi scopul nostru primar nu este studierea coperţilor şi nu dorim să intrăm în amănunte privind legătura de carte, totuşi chiar şi o privire superficială aruncată asupra acestui volum, semnalează faptul că pergamentul folosit pentru acoperirea corpului cărţii este un manuscris muzical acompaniat de un text în limba latină scris cu caractere gotice (litere tip fractur), iar notaţia muzicală s-a făcut cu neume (conform uzanţelor medievale şi renascentiste).

Folosirea secundară a filelor de pergament nu este una neobişnuită. În fiecare colecţie mai voluminoasă şi cu cărţi vechi se vor găsi asemenea volume. Filele refolosite de obicei provin din *missale* sau alte manuscrise muzicale liturgice care, fie că au fost scoase din uz, ele fiind înlocuite în liturghia zilnică cu exemplare tipărite (revizuite, lărgite, refăcute etc.), fie nu au putut rezista vicisitudinilor timpului, şi cu ocazia reformelor bisericii apusene ele au devenit depăşite, interzise, abandonate, nefiind apreciate de protestanţi. (De multe ori oştirile rivale din războiul de treizeci de ani au prădat mănăstiri şi biblioteci publice sau particulare însemnate, distrugând mari valori bibliofile, unicate, manuscrise rare, iar până la urmă resturile de volume au fost vândute fără discernământ unor editori, tipografi sau legători de carte.)

În volumul nostru se află două tipărituri mai mici, alăturate (coligate) de primul lor proprietar, poate de însuşi viitorul principe Acaţiu Barcsai (c. 1610-1661). Presupunerea noastră se bazează pe constatarea simplă, după care nu există altă însemnare de proprietate în afară de semnătura lizibilă a lui Barcsai. Se află însă două note scrise de aceiaşi mână, fără posibilitatea însă de a identifica persoana semnatară. Astfel, pe versoul foii de gardă se află o notă de lector *NB numerum 8. 9. 12. 14. 16 etc. 19. 22.* care se referă la subcapitolele din lucrarea ***Disputatio prejucunda.*** Pe pagina de titlu: *Prohibitus*, ceea ce se referă la conţinutul cărţii, iar mai jos *Cave me legas* (adică: citeşte-mă cu grijă!), iar pe

[1] Cota cărţii: Fondul Teleki: T d-196 c (Inv. 10410).

BDD-A19334 © 2005 Biblioteca Judeţeană Mureş
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-16 04:52:55 UTC)

paginile 10-11 din primul coligat se află câteva remarci despre întâietate în competiţia femei şi bărbaţi. Ele provin de la o a treia persoană neidentificată, un posesor situat în timp probabil după moartea lui Acaţiu Barcsai.

Dacă am suscitat curiozitatea cititorului într-o măsură suficientă, iată descrierea celor două publicaţii. Descrierea noastră urmează tipicul descripţional pe baza căruia am întocmit cele două volume ale catalogului postincunabulelor şi anticvelor din Biblioteca Teleki-Bolyai:[2]

Col. 1. ***Disputatio prejucunda qua anonymus probare nititur mulieres homines non esse. – Cui opposita est ...*** GEDICCUS, Simon***: Defensio sexus muliebris***. – Hagae-Comitis, excudebat I. Burchornius, 1644. – 12º 190 pp.

Col. 2. [GAEDDAEUS, Conrad:] ***Laus ululae ad conscriptos ululantium patres et patronos***. Authore Curtio Jaele. – Prostat Glaucopolui, apud Ceasium Nyctimenium, in platea Ulullaria sub signo Uladislai Regis Poloniae, s. a. [c. 1644-1652.] – 12° 170 [6] pp., 2 fig. aenogr.[3]

Ambele sunt lucrări interesante după părerea noastră, ambele au suscitat interesul cititorilor contemporani, una prin concepţia sa „pro feministă" într-un secol dominat de bărbaţi, alta fiind un pamflet politic din care au apărut fragmente în diferite antologii literare din secolul al XVII-lea.[4] Din păcate autorul ascuns sub pseudonimul Curtius Jaele rămâne necunoscut, cu toate că Barbier îl identifica cu un anume Conrad Geaddaeus. Cât despre Simon Geddicius (1551-1631), aflăm că numele său adevărat este Simon Gedik; a fost student la Universitatea din Leipzig, ulterior a parcurs o carieră eclesiastică meritorie, din simplu predicator la Johannis-Kirche din Leipzig, spre sfârşitul vieţii sale ajungând să fie ales episcop luteran de Merseburg, şi consilier apropiat „*în problemele cerului*" al principilor electori ai Brandenburgului.[5] Autor fecund, Jöcher în lexiconul său înşiră nu mai puţin de 23 de titluri: dispute, pamflete, tratate, postile (predici ocazionale) etc.

Laus ululae (Lauda bufniţei) face parte din seria de opere foarte răspândite ca gen literar (encomium) în epoca renaşterii şi barocului literar. Faţă de modelul antic, însuşi termenul era interpretat mai larg, encomium sau laudatio (laus) însemnând în noile condiţii nu numai o simplă preamărire a unei persoane, ci mai

---

[2] ***Catalogus librorum sedecimo saeculo impressorum Bibliothecae Teleki-Bolyai Novum Forum Siculorum***, Târgu-Mureş – Marosvásárhely – Neumarkt am Mieresch, Editura Lyra, 2001.

[3] Numele autorului identificat cf. Antoine-Alexandre Barbier, ***Dictionnaire des ouvrages anonymes et pseudonymes***, Paris, 1809, vol. III, nr. 12348.

[4] De exemplu în ***Admiranda rerum admirabilium encomia***, Nymwegen, 1676.

[5] Chrisrtian-Gottlieb Jöcher, ***Gelehrten-Lexicon***, Leipzig, 1750, II Col. 900-901.

BDD-A19334 © 2005 Biblioteca Judeţeană Mureş
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-16 04:52:55 UTC)

mult o laudă ironică a lucrurilor, animalelor, fenomenelor sociale şi literare. Lucruri neînsemnate primesc astfel o aură neaşteptată prin ironia interpretării, din animale paşnice, din simple fenomene corporale (boli de exemplu), pretextele prelucrate devin pamflete politice savuroase la adresa epocii, ai mai marilor zilei, împotriva frustraţiilor de tot felul. Adică prin fraze pompoase, patetice „*înzestrează cu note pozitive ceea ce este nonvaloare şi decădere, apără şi justifică ceea ce nu poate fi apărat din punct de vedere etic, şi nu poate fi justificat estetic sub nici un fel*."[6]

Însemnarea de proprietate poate fi întâlnită în două locuri, scrise chiar de proprietarul volumului. Pe versoul copertei I, sub ex-librisul (lipit ulterior în carte) aparţinând lui Sámuel Teleki de Szék apare: *Acatius Barczai de Nagy Barcza 1652.* şi pe pagina de titlu al primului coligat: *Is liber Acatÿ Barczaj B.*

Aşadar aceste două volume au făcut parte din biblioteca lui Acaţiu Barcsai. Persoana lui nu este prea cunoscut marelui public, şi nici în faţa acelor specialişti care nu sunt familiarizaţi cu istoria Ardealului princiar. (Autorul acestei comunicări a scris un volumaş despre principii Transilvaniei, lucrare apărută în trei ediţii consecutive la Târgu-Mureş.[7])

Născut în jurul anului 1610, Acaţiu (Ákos) Barcsai face parte dintr-o familie hunedoreană de origine română, însă trecut la religia calvină. A fost educat la curtea princiară a lui Gabriel Bethlen (care domneşte între 1613-1629). Ucenicia practică în diplomaţie şi-a făcut-o la Constantinopol timp de 5 ani, între 1632-1637. În 1634 a devenit cămăraşul curţii, în 1642 a fost ambasadorul curţii din Alba Iulia la Istambul, trimis în misiuni diplomatice de mai multe ori la curţile voievozilor moldoveni şi munteni. Pentru meritele sale, principele Gheorghe Rákoczy I l-a promovat în poziţia de ban al Lugojului şi al Caransebeşului. (Ulterior devine şi comite suprem de Hunedoara.) Nu a fost un spirit militar, participarea sa în războiul de 30 de ani nu i-a adus lauri. În 1649 devine consilier princiar.

Nu a fost antrenat direct în campania tragică iniţiată de Gheorghe Rákoczy al II-lea pentru ocuparea Poloniei, în schimb el fiind numit de principe locţiitorul principelui. Se ştie că în 1657 Rákoczy este nevoit să părăsească tronul Transilvaniei sub presiunea turcilor şi tătarilor, care au pustiit ţara drept pedeapsă pentru campania poloneză iniţiată de Rákoczy fără consimţământul Porţii. Urmează o serie de mici personalităţi pe tronul ardelean, care demisionează la

---

[6] Kovács Endre, Molnár Nándor, Voigt Vilmos, ***Enkómion***, în ***Világirodalmi lexikon***, Budapest, Akadémiai kiadó, 1972, vol. II, p. 1128.

[7] Sebestyén Mihály, ***Erdélyi fejedelmek***, Marosvásárhely, Mentor kiadó, 1992. (1993, 1994).

BDD-A19334 © 2005 Biblioteca Judeţeană Mureş
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-16 04:52:55 UTC)

rândul lor la orice tentativă de întoarcere a lui Rákoczy la putere. În sfârşit, la 14 septembrie 1658 turcii îl cheamă pe Barcsai în tabăra sultanului instalată la Ineu (judeţul Arad) şi i se oferă funcţia de domnitor. Barcsai acceptă cu condiţia ca trupele otomane să iasă din ţară şi să se restabilească pacea Transilvaniei, iar la rândul lui se obligă la plata unui uriaş tribut anual şi a unei despăgubiri de război de 500 de mii de galbeni. Totodată, trebuie să cedeze din teritoriul principatului, adică să evacueze cetăţile Caransebeşului şi Lugojului. Dieta de la Sighişoara din septembrie 1658 acceptă domnia lui Barcsai, iar la 11 octombrie este introdus în funcţia supremă din stat. Gheorghe Rákoczy al II-lea însă nu a putut să conceapă pierderea puterii sale, de aceea a menţinut o agitaţie permanentă împotriva urmaşului său, organizând comploturi şi acte de nesupunere faţă de poruncile lui Barcsai în nord-vestul ţării. Doar atunci va recunoaşte domnia lui Acaţiu Barcsai, când află de planul ocupării Oradiei de către turci. Atunci cedează apărarea cetăţii iniţiativelor lui Barcsai.

Teama de o nouă invazie turco-tătară asemănătoare anilor 1657 şi 1658 îl face pe principe să se prezinte benevol în tabăra turcilor din vilaietul timişorean. El dorea să dovedească turcilor că rămâne sub ascultarea sultanului, şi că nu are nici un amestec în uneltirile lui Gheorghe Rákoczy al II-lea. În lipsa principelui, cel pârât ocupă Transilvania şi domnia, iar Barcsai trebuie să se retragă doar în cetatea Sibiului şi să suporte chiar un asediu din partea uzurpatorului. Depresurarea Sibiului are loc la vestea apropierii paşei de Buda, când Rákoczy se retrage spre Oradea. În lupta de la Floreşti (în apropierea Clujului) în mai 1660, Gheorghe Rákoczy al II-lea este rănit mortal.

Barcsai rămâne singur în faţa invaziei turceşti care se termină prin ocuparea Oradiei în august 1660. El rămâne singur în faţa oprobiului public, contemporanii îl fac ţap ispăşitor pentru pierderea celei mai puternice cetăţi a Transilvaniei, fiind singurul vinovat: fusese prea slab, a promis un tribut insuportabil de mare turcilor, este culpabil de insolvabilitatea visteriei.

Adevărul este că principele a fost ţinut în captivitate de turci pe lângă Arad, şi a fost eliberat doar după ce Oradea a ajuns în mâinile cotropitorilor. El nu a putut să facă minuni faţă de superioritatea numerică şi militară a musulmanilor.

Popularitatea nici până la acea dată nu prea ridicată a principelui a scăzut şi mai mult. Ba chiar, s-a organizat după moda vremii o contrapartidă în fruntea căreia s-a situat Ioan Kemény, marele nobil şi scriitor proaspăt reîntors din captivitatea tătarilor din Crimeea. Kemény s-a declarat contra-principe, fiind sprijinit atât de adepţii lui Rákoczy, cât şi de majoritatea Stărilor şi Ordinelor ardelene, nemulţumite şi agasate de înăsprirea jugului turcesc şi pierderea autonomiei Principatului.

Pentru a evita un nou război civil, în ziua de 31 decembrie 1660 demisionează din domnie şi la dieta convocată de Kemény la Reghin (Comitatul

BDD-A19334 © 2005 Biblioteca Judeţeană Mureş
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-16 04:52:55 UTC)

Turzii) predă însemnele puterii noului principe ridicat la rangul cel mai înalt. Kemény însă este suspicios, se teme ca turcii nu cumva să-l repună pe omul lor în fruntea ţării. De aceea îl prinde şi îl întemniţează în cetatea Gurghiului. Pentru a avea siguranţa necesară ordonă transportarea lui Barcsai în cetatea Chioarului (Maramureş). În drum spre noua detenţie, se pare la porunca secretă a lui Kemény – deşi sunt cumnaţi – el este omorât în apropierea comunei Cosma (judeţul Mureş) şi este înmormântat în satul Râpa de Jos (azi Vătava) în cel mai mare secret. Mormântul lui a fost găsit doar la începutul secolului trecut.

A fost căsătorit de două ori, prima dată cu Erzsébet Szalánczi şi apoi în 1660 cu Izabella de Bánffy. În timpul domniei sale a fost acceptată stema Ardealului la dieta din Sebeş (1659).[8]

În calitate de consilier a participat la redactarea codicelui ***Approbatae Constitutiones*** (1654), şi l-a sprijinit pe Apáczai Csere János, profesorul cartezian şi enciclopedist de seamă. Noul lexicon cultural editat acum doi ani la Budapesta, nu aminteşte nimic de biblioteca principelui. [9] Cât despre ceilalţi principi ardeleni, literatura de specialitate aminteşte de biblioteca lui Ioan Sigismund şi Isabella de Zápolya, Ştefan şi Cristofor Báthory, de colecţia lui Gabriel Bethlen şi cei doi Rákoczy, precum şi cea a principelui Mihai Apaffy. Iată, de azi putem să înscriem un nume nou pe lista bibliofililor transilvăneni din secolul al XVII-lea.

A Book from Prince Barcsai' s Library

Abstract

Acaţiu (Ákos) Barcsai was one of those characters who had influenced the political and cultural development of Transylvania. He acted both as politician and soldier – and the climax of his career' was the appointment as Transylvanian voivode in 1658. He also was an ambassador, having accomplished many diplomatic missions.

At Teleki – Bolyai Library from Târgu-Mureş we can find a small-sized book containing two short texts The book – in fact a coligat – was bound together by its first owner - probably the prince Barcsai. His property mark appears twice in the pages of the publication, a fact that allows to consider him as one of the Transylvanian bibliophiles of his times.

[8] ***Új magyar életrajzi lexikon***, Főszerk Markó László, Budapest, Magyar Könyvklub, 2001, I, p. 421-422.

[9] ***Magyar művelődéstörténeti lexikon. Középkor és kora újkor.*** Főszerk Kőszeghy Péter, Budapest, Balassi kiadó, 2003, vol. I, p. 210-211.

BDD-A19334 © 2005 Biblioteca Judeţeană Mureş
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-16 04:52:55 UTC)